

Krajobrazy Makao

Makao to miasto, do niedawna portugalskie terytorium zależne, leżące na południu Chin w zatoce rzeki Perłowej. To miasto, które często jest, podobnie do Hong Kongu, przedstawiane jako pełne przeciwieństw: przepychu i umiarkowania, kulturowego dziedzictwa europejskiego ale i chińskiego, miastaskansenu ale i nowoczesnego ośrodka uniwersyteckiego. Dodajmy do tej mieszanki garść wyjątkowych smaków kuchni z południa Chin, doprawmy nadmorskimi widokami oraz udogodnieniami w postaci praktycznego systemu komunikacji, dostępności dóbr z wielu stron świata i względną zamożnością społeczeństwa, a uzyskamy wyjątkowe miasto, w którym chce się pozostać na dłużej.

To historyczne i geograficzne

Zanim do Makao dotarli pierwsi Portugalczycy, w miejscu dzisiejszego miasta znajdowało się kilka niewielkich osad rybackich, zamieszkałych głównie przez przybyszy z terenów dzisiejszej prowincji Guangdong oraz Fujian. I jest to jeden z zasadniczych powodów, dla których w mieście do dziś, obok portugalskiego, oficjalnym językiem jest kantoński, nie zaś mandaryński. Portugalczycy kolonizację terenów współcześnie obejmowanych przez miasto rozpoczęli już w początkach XVI wieku poszukując strategicznej przystani do prowadzenia handlu z Cesarstwem Chińskim. Cesarstwo wyraziło zgodę na obecność Portugalczyków na ziemi oficjalnie należącej do Chin w zamian za dostarczane przez Portugalczyków dobra oraz pomoc w zwalczaniu piratów, z którymi Państwo Środka w XVI wieku samo sobie poradzić nie mogło. Potęga osady rosła szybko. Wkrótce Portugalczycy stali się pośrednikami odbierającymi z Chin jedwab i porcelanę, a dostarczającymi dobra z Indii czy Japonii (w tym bawelnę, przyprawy, japońskie miecze). U początków XVII wieku, miasto zamieszkane było już przez kilka tysięcy ludzi, nie tylko Portugalczyków, ale również kupców z Japonii, chińskich rybaków, czy przesiedlonych przez Portugalczyków z Afryki, Indii oraz Półwyspu Malajskiego niewolników. Miasto potrzebowało do rozwoju stałego napływu rzemieślników i kupców, którzy przybywali z Chin lądowych, i pod koniec XVII wieku osiągnęło liczbę 40000 mieszkańców. Od połowy XIX wieku, Portugalczycy wzorem Brytyjczyków kolonizujących Hong Kong podejmowali próby przymuszenia coraz słabszego Cesarstwa Chińskiego do uznania Makao za terytorium niezależne, pod portugalskim zarządem, co ostatecznie zostało uznane w roku 1887. Pod koniec XIX wieku miastu wyrosła wielka konkurencja w postaci Hong Kongu, który w rękach brytyjskich szybko stał się głównym portem delty Rzeki Perłowej i przejął większość handlowych transakcji dokonywanych między Chinami a innymi krajami. W tym to czasie Makao zmieniło nieco profil gospodarczy, głównym źródłem dochodu czyniąc zalegalizowany w połowie XIX wieku hazard. W połowie XX wieku miasto liczyło już około 500000 mieszkańców. W liczbie tej zawierali się zarówno Portugalczycy oraz inni osadnicy pochodzenia europejskiego, ale również uciekający przed skutkami rewolucji z roku 1911, przez zawieruchą II wojny światowej a wreszcie systemem komunistycznym Chińczycy. W latach 70. XX wieku rozpoczęto prowadzenie rozmów, których wynikiem był powrót Makao do Chin, który dokonał się 20 grudnia 1999 roku, a Makao uzyskało status specjalnego regionu administracyjnego (podobnie jak Hong Kong, który pod zarząd chiński trafił w roku 1997).

Dla krajobrazu, to dziedzictwo portugalsko-chińskie ma niebagatelne znaczenie. W żadnym innym azjatyckim mieście nie znajdziemy na tak małej powierzchni tak wielkiego nagromadzenia katolickich kościołów przy jednoczesnej gęstej sieci świątyn poświęconych kultom lokalnych bóstw. Kościoły, mimo że są elementem kulturowo obcym, to jednak z uwagi na blisko 500-letnią obecność Portugalczyków, są w Makao głęboko wpisane w lokalny koloryt terenu. Dziś pełnią raczej funkcję muzeów niż miejsc kultu religijnego, stanowią atrakcję turystyczną, popularne miejsca spotkań. Ekonomiczny rozwój miasta sprawił, że jest jednym z najgęściej zaludnionych miejsc na ziemi. I choć wśród stałych mieszkańców miasta przeważają dziś Chińczycy, jego profil ekonomiczny i społeczno-kulturalny sprawia, że wśród przyjezdnych, nie tylko turystów, ale również studentów czy pracowników, odnajdziemy przedstawicieli wielu nacji, w tym Hindusów i wielu innych narodów Azji, Amerykanów, Europejczyków. Mieszanka kulturowa przekłada się na bogactwo smaków i zapachów. Przy jednej ulicy odnajdziemy małą rodzinną chińską restaurację serwującą makaron z krewetkami, francuskie piekarnie oferujące jajeczną tartę, sklepiki z podawaną na słodko w formie przekąski lub deseru wołowiną. I jak chyba nigdzie w Chinach, może poza Kong Kongiem, popija się tu popołudniową kawę przegryzaną kawałkiem ciasta. Nie można także zapominać o różnorodności językowej Makao, która wynika z postkolonialnego dziedzictwa. Dominują kantoński i mandaryński, oficjalnym językiem jest także portugalski, językiem biznesu jest angielski, a na ulicy usłyszymy tajski, filipiński tagalog, języki z Indii, Myanmaru, Indonezji. W czasie wielowiekowej tradycji wspólnego zamieszkiwania tej niewielkiej przecież przestrzeni, wykształcił się także lokalny język kreolski zwany Patuá, który jest mieszanką kantońskiego, malajskiego i portugalskiego. W tym języku tworzył jeden z najśłynniejszych poetów Makao José dos Santos Ferreira (1919–1993). W zabytkowej części miasta odnajdziemy budowle barokowe, ale również modernistyczne, rozproszone po mieście kasyna prezentują przedziwne style, niekiedy „pałacowe” niekiedy „neonowe”, co zbliża Makao do amerykańskiego Las Vegas.

Kościół katolickie

Pod koniec XVI wieku, Makao zwane było przez Portugalczyków *Cidade de Nome de Deus*, czyli Miastem Imienia Pańskiego i szybko, za sprawą kolonizatorów stało się centrum chrześcijaństwa w Azji. Zaczęły się w mieście pojawiać barokowe kościoły, które czyniły Makao Portugalczykom namiastką ich własnego kraju. Dziś, jednym z najchętniej odwiedzanych przez turystów miejscem w Makao są ruiny Kościoła Świętego Pawła. Kościół, pierwotnie wzniesiony w roku 1602 uległ zniszczeniu w pożarze z roku 1835. Pozostała z niego jedynie fasada oraz prowadzące do niej schody. W XVII wieku kościół Świętego Pawła w Makao był jednym z największych w całej Azji. Jest doskonałym przykładem na łączenie stylów i kultur. Jego ściany ozdobiły nie tylko przedstawienia scen z życia Jezusa i świętych, ale i dwóch kwiatów: piwonii symbolizującej Chinę oraz chryzantemy symbolizującej Japonię. Ważnym zabytkiem architektury barokowej podkreślającym krajobrazowe dziedzictwo miasta jest pochodzący z połowy XVIII wieku, i znajdujący się w bezpośrednim sąsiedztwie Placu Senackiego (Largo do Senado) kościół Św. Józefa. Jego żółto-białej fasady nie zobaczymy z daleka. Otoczony jest innymi historycznymi budowlami.

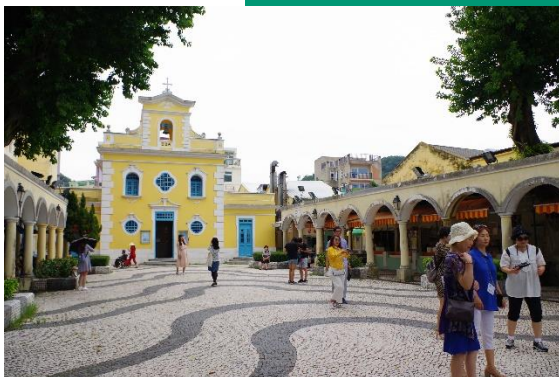


Zdjęcie nr 1 i 2: Ruiny kościoła Św. Pawła. Fot. M. Gimbut.



Zdjęcie nr 4. Kościół Św. Dominika. Zdjęcie nr 3. Kościół Św. Józefa. Fot. M. Gimbut.

Do ważnych punktów topograficznych miasta zaliczymy także XVII wieczny kościół Św. Dominika, oraz XX wieczne: kaplicę Naszej Pani z Lourdes (zwana jest także kaplicą Naszej Pani z Penha, ponieważ usytuowana jest na wzgórzu Penha), kościół Ká Hó (zwany także kościołem pod wezwaniem Naszej Pani Zasmucenia), czy św. Franciszka Ksawerego z Coloane.



Zdjęcie nr 5 i 6. Kościół św. Franciszka Ksawerego z Coloane. Kostka brukowa ułożona jest we wzór przypominający morskie fale. Fot. M. Gimbut.

Świątynie i chińskie kapliczki

Jeśli kościoły katolickie podkreślają europejski charakter miasta, to chińskie świątynki taoistyczne, buddyjskie oraz poświęcane lokalnym bóstwom często związanym z morzem decydują o tym orientalnym. Świątynie, podobnie jak kościoły, są zapisem historii i cywilizacji, są nośnikami zbiorowej pamięci, miejscami różnych rytuałów odbijających dawne i współczesne wierzenia, wyobrażenia, mity. Świątynie i świątynki Makao tworzą mikrokosmos, na który składają się: sztuka, styl życia, wpisana w krajobraz kultura. Świątyń buddyjskich i taoistycznych jest w Makao ponad 40, ale kolejnych kilka dziesiątek to świątynie dedykowane lokalnym bóstwom, głównie morza i ziemi. Najwcześniejsze dane o świątyniach w Makao pochodzą z czasów dynastii Ming (1368-1644). Wiele z tych świątyń prezentuje stare style architektoniczne. To, co w krajobrazie religijnym Makao uwidacznia się od razu, to fakt, że kościoły katolickie ulokowane są w głównych, centralnych częściach miasta, zaś chińskie świątynki przy wzgórzach i w lasach. Jest to oczywiście wynikiem tego, że miasto zbudowane zostało przez Portugalczyków, a ponadto z faktu zamieszkiwania przez nich centralnych dzielnic, podczas gdy Chińczycy zamieszkiwali te peryferyjne. Innym powodem jest różnica w podejściu do zabudowy przestrzennej terenu. W wielu europejskich miastach i wsiach kościół staje się głównym elementem krajobrazowym, budowanym pośrodku, lub blisko centrum. W taoizmie i buddyzmie świątynie lokuje się w górach, aby były „bliżej Nieba”. W europejskim systemie zabudowy przestrzennej istniejącym od średniowiecza przyroda z krajobrazu była eliminowana lub marginalizowana. W taoizmie i buddyzmie podkreśla się harmonię między człowiekiem a otaczającym go światem, czyniąc człowieka przy tym jednym z elementów świata, przyrody. Świątynie Makao nie są ani okazałe, ani słynne. Są natomiast źródłem wiedzy o kulturze tradycyjnej, miasta bowiem nigdy nie strawiła wojna, a jego świątynie nigdy nie uległy masowym zniszczeniom.

Do najważniejszych bóstw czczonych w makao należą bóstwa ziemi (świątynie Tou Tei) oraz bóstwa morza. Największą i najbardziej znaczącą jest świątynia A-Ma, zwana świątynią Niebiańskiej Cesarzowej. Świątynia ku czci A-Ma istniała w obecnym miejscu na długo zanim miasto zostało wybudowane. Obecny budynek pochodzi z roku 1828. Inną ważną, choć mieszczącą się w niepozornie małym budynku jest wybudowana w roku 1888 świątynia na cześć bogini Wa. Według miejscowych wierzeń, to właśnie ona stworzyła wszystko, co żyje, w tym człowieka. Także inne świątynie: datowana na czasy późnej dynastii Ming Sa Lei Tou, pochodząca z roku 1886 Foc Tac, w której co roku odbywają się obchody święta ku czci boga ziemi, czy Pak Taj – największa świątynia wyspy Taipa wpływają na lokalny koloryt i wzbogacają krajobraz. Małe taoistyczne kapliczki (jak na zdjęciu nr. 13) spotkać można na ulicach Makao dostownie co kilkanaście metrów. Pali się w nich kadzidółka i składa ofiary w postaci drobnych artykułów spożywczych.



Zdjęcie nr 7. Świątynia Na Tcha znajduje się niedaleko ruin kościoła św. Pawła. Fot. M. Gimbut.
 Zdjęcie nr 8. Świątynia Foc Tac znajduje się w historycznym centrum miasta. Fot. M. Gimbut.



Zdjęcie nr 9 i 10. Świątynia Taipa Pak. Fot. M. Gimbut.

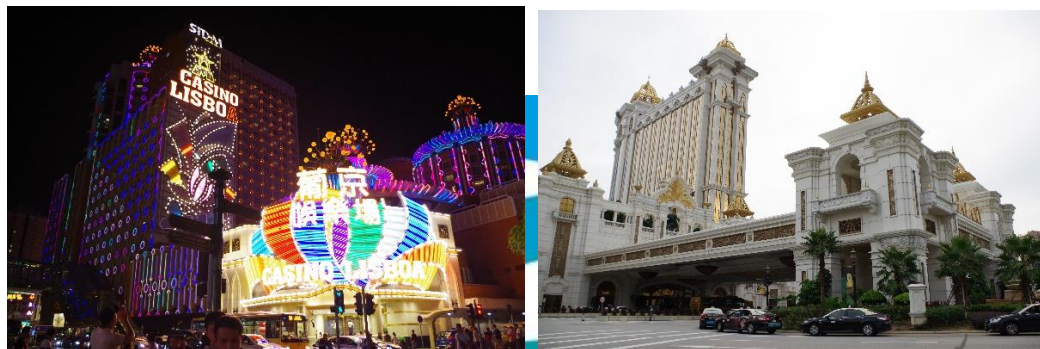


Zdjęcie nr 11. Świątynia Tam Kong na wyspie Coloane. Fot. M. Gimbut.
 Zdjęcie nr 12. Uliczna kapliczka. Fot. M. Gimbut.

Kasyna i hazard

Hazard od XIX wieku torował sobie w Makao najpierw ścieżkę, a później drogę, która w ciągu XX wieku doprowadziła do sytuacji, w której stał się on, wespół z turystyką, często tą hazardową, główną „gałęzią przemysłu” i źródłem dochodu miasta. W roku 2006 Makao wyprzedziło Las Vegas i uzyskało tytuł światowej stolicy hazardu. Oparcie gospodarki na hazardzie

sprawiło, że Makao jest dziś miejscem o jednym z najwyższych średnich dochodów w przeliczeniu na mieszkańca (ponad 70000 dolarów rocznie). Ale jest to także ta dziedzina gospodarki, w której nie jest potrzebne wykształcenie. Wielu z młodych mieszkańców miasta rezygnuje z wykształcenia na rzecz pracy w przemyśle rozrywkowym. Jest to także jedyne miasto w Chinach, w którym hazard jest legalny. Co roku przyjeżdżają tu tłumy Chińczyków liczących na łut szczęścia i przegrywających rodzinne majątki. Gros z klientów kasyn Makao to chińska klasa średnia. Dwie afery korupcyjne z lat 2007-2008 oraz 2014-2016, w które zamieszani byli wysoko postawieni urzędnicy administracji miasta, a przy okazji klienci kasyn, wymusiły na władzach Chin podjęcie decyzji o zapoczątkowaniu starań o rozwój innej, niż hazardowa, turystyki.



Zdjęcie nr 13. Kasyno Lisboa. Zdjęcie nr 14. Kasyno Venetian. Fot. M. Gimbut.

Kasyna są jednak trwale wpisane w lokalny krajobraz. Obecnie w mieście działają 34 z nich. Kasyno Lisboa to najważniejsza i największa budowla Półwyspu Makao, widoczna z niemal każdego miejsca miasta. Stanowi punkt orientacyjny, którym można się kierować, gdy zdarzy się zabłądzić w tym niewielkim mieście. Wyspy Taipa i Coloane są dosłownie usiane kasynami, mniejszymi i większymi, między którymi kursują autobusy pełne graczy. To w Makao znajduje się także największe kasyno świata – Venetian. Jego bryła przyciąga wzrok z daleka. Pożłocana biała fasada kryje w sobie między innymi wypełnione wodą, a inspirowane tymi weneckimi, kanały odtwarzając wenecki krajobraz w mniejszej skali.

Rybackie wioski

Makao to jednak nie tylko neonowe, kolorowo rozświetlające noc budynki kasyn i dziedzictwo postkolonialnej epoki. Gdziekolwiek, podobnie jak w Hong Kongu, wciąż odnajdziemy niewielkie rybackie osady, przede wszystkim na wyspie Coloane. Nie mają już one swego pierwotnego charakteru, choć część mieszkańców wciąż trudni się połowem. W niektórych znajdują się małe restauracje, w których skosztujemy lokalnych specjałów. Z brzegu jednej z nich, mieszczącej się niedaleko ulicy Nawigatorów na Coloane dostrzeżemy lądowe Chiny. W osadzie tej znajdziemy także ostatnie zachowane w Makao domy na palach. Dziś nie są zamieszkałe. Stanowią atrakcję turystyczną. W jednym z nich urządzono pub serwujący międzynarodowe koktajle.



Zdjęcie nr 16. Domy na palach. Fot. M. Gimbut.

W centrum osady znajduje się także wybudowany przez Portugalczyków kościół św. Franciszka Ksawerego z Coloane, biblioteka oraz szkoła. Gdy wyjdziemy z osady i skierujemy się ku pobliskiemu wzgórzu odnajdziemy świątynię Tam Kung poświęconą morskemu bóstwu Tam.

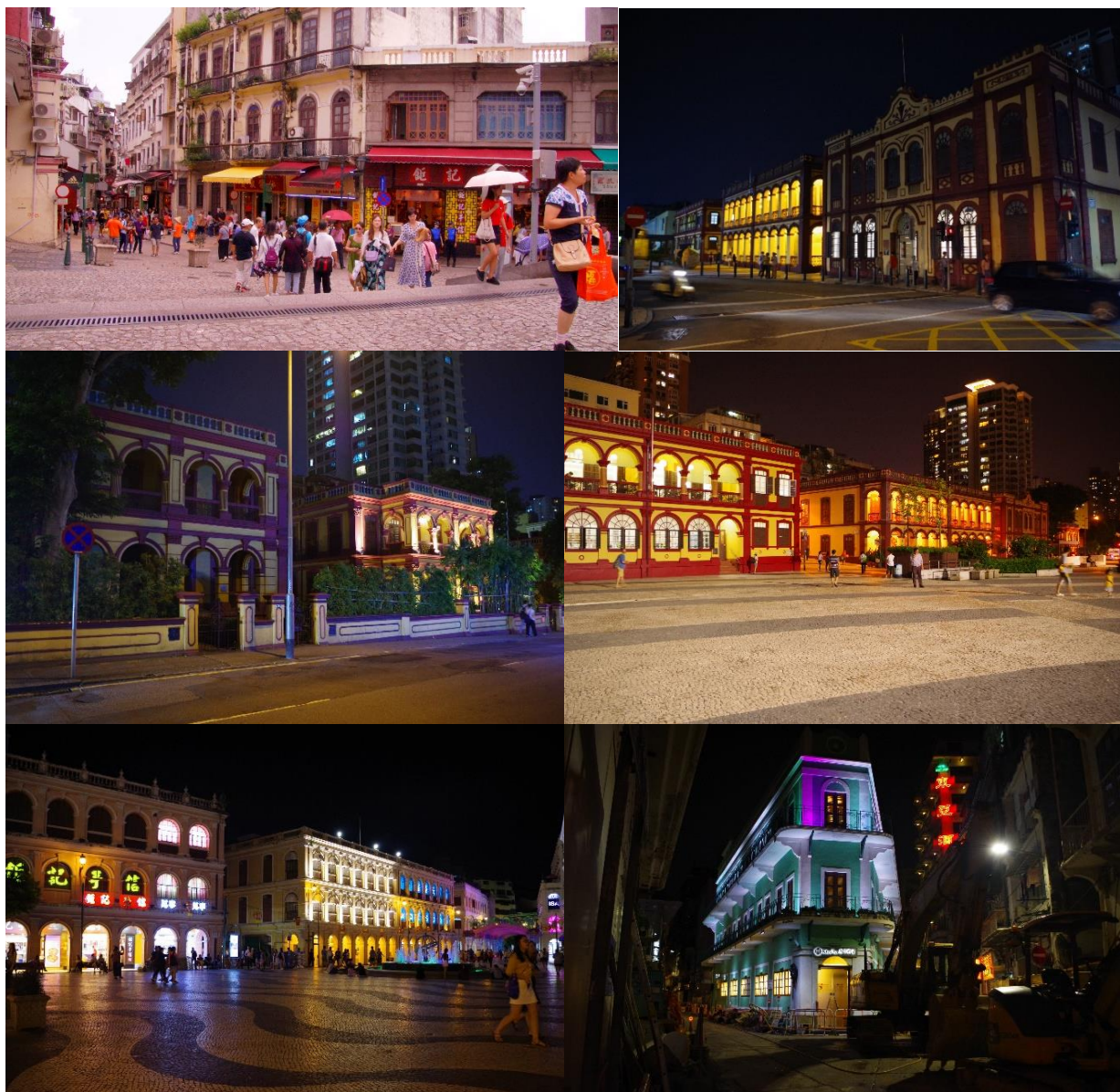
Dziedzictwo portugalskie w architekturze

Makao cechuje wyjątkowa w skali świata mieszanka architektoniczna, łącząca elementy kolonialne i lokalne, które harmonijnie się łączą i przeplatają. Portugalskie rezydencje sąsiadują tu z maleńkimi świątynkami poświęconymi lokalnym bóstwom, a na kolonialnych rezydencjach odnajdziemy lokalne symbole religijne. W styl architektury Makao wkradają się także naleciałości z Filipin, Malajów, czy hinduskiego stanu Goa¹ oraz wpływy włoskie i hiszpańskie. Centrum miasta to niewielki Plac Senacki (Largo do Senado), przy którym do dziś stoi wybudowany w 1784 roku i stanowiący do końca trwania epoki portugalskiej siedzibę miejskich władz budynek Senatu, pochodzący z roku 1929 budynek Poczty Głównej, czy Santa Casa da Misericórdia – Święty Dom Miłosierdzia, który w ciągu kilkusetletniej historii służył mieszkańcom jako szpital i sierociniec. Na uwagę zasługuje także znakomity przykład architektury baroku budynek Biblioteki Senackiej.



Zdjęcie nr 17 i 18. Plac Senacki z bryłą Santa Casa da Misericórdia. Fot. M. Gimbut.

¹ W Goa, które znajdowało się w rękach Portugalczyków w latach 1510-1974, znajduje się między innymi kościół św. Katarzyny, którego bryła przypomina bryłę fasady kościoła św. Pawła z Makao.



Zdjęcia nr 21-26. Historyczna część Półwyspu Makao. Fot. M. Gimbut.

Mimo wynikającej z gęstego zaludnienia zwartej zabudowy, w mieście odnajdziemy również przykłady sztuki ogrodowej. Jednym z najpiękniejszych jest ogród Camoes. Ogród powstał w połowie XVIII wieku. Jego właścicielem był bogaty portugalski kupiec, który zakładając ogród chciał uczcić portugalskiego poetę Luisa de Camoes, który w Makao spędził część swego życia i stworzył wiele ze swych dzieł.

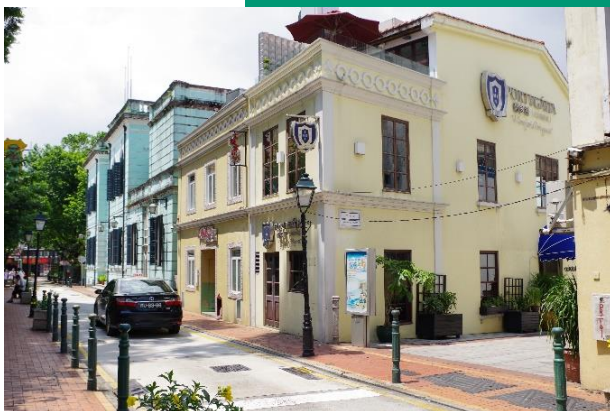


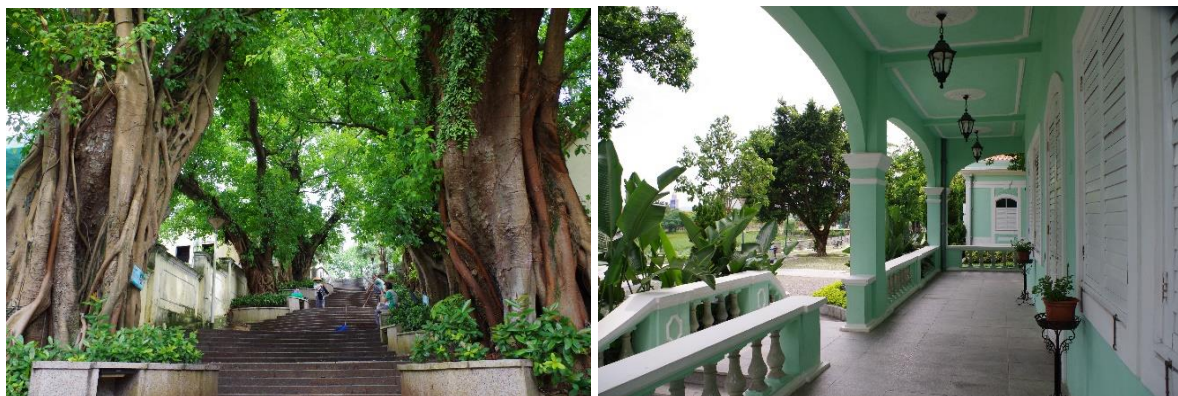
Zdjęcia nr 27-28. Park Camoes. Fot. M. Gimbut.



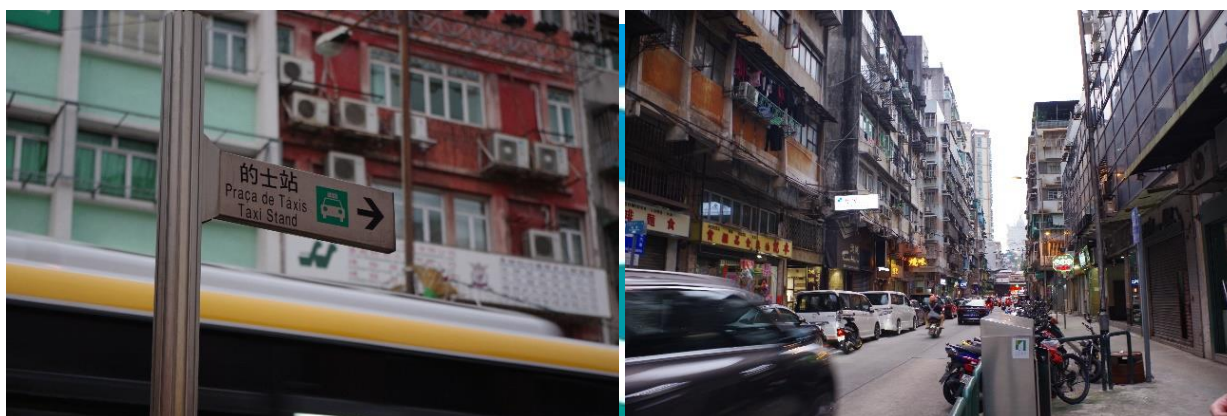
Zdjęcia nr 29 i 30. Pochodzący z roku 1821 cmentarz protestancki. Fot. M. Gimbut.

Znakomicie zachowana jest także dzielnica Taipa, ze swymi wąziutkimi, uliczkami, malowniczymi niewielkimi kamieniczkami i poświęconymi lokalnym bóstwom świątynkami i kapliczkami.





Zdjęcia nr 31-34. Taipa. Przykłady architektury kolonialnej z początku XX wieku. Fot. M. Gimbut.



Zdjęcie nr 35. Do dziś nazwy ulic i drogowaskazy informują w trzech językach: chińskim, portugalskim i angielskim. Fot. M. Gimbut. Zdjęcie nr 36. Jedna z ulic Półwyspu Makao z zarysem sylwetki kasyna Lisbony w oddali. Fot. M. Gimbut.

Smaki

Współcześnie, Portugalczycy stanowią mniej niż 2% populacji miasta, które w 95% zamieszkane jest przez Chińczyków przybyłych z Chin lądowych, głównie prowincji Guangdong oraz Fujian. I choć przekrój dań oferowanych przez lokalne restauracje jest szeroki, znajdziemy w nich głównie smaki ze wspomnianych prowincji. Przeważają owoce morza, a wśród nich ryby, krewetki i kraby, oraz przyprawiana na bardzo słodko wołowina, która jest w Makao bardzo popularną i chętnie kupowaną przekąską. Lokalnym przysmakiem jest tarta wypełniona śmietanowo-jajecznym nadzieniem, którą można kupić w każdej piekarni. Makao, dzięki Portugalczykom wykształciło tradycję picia kawy. Tradycja ta poza wyspą Hainan i nielicznymi miejscami zdominowanymi przez kolonialistów, nie jest spotykana w tradycyjnej kulturze chińskiej. Do innych popularnych specjałów należą także migdałowe ciasteczka i pudding *serradura*, przygotowywany z naprzemiennie nakładanych warstw pokruszonych herbatników i śmietany.

Zakończenie

Wydaje się, że Makao może stanowić jeden z nielicznych przykładów na to, iż postkolonialne dziedzictwo niekoniecznie musi być przekleństwem. Dobrobyt mieszkańców, zamożność i rozwój miasta w dużej mierze są konsekwencją kolonialnej jego przeszłości. Obecność wielu stylów i inspiracji kulturowych jest wszechobecna. Wszystko to razem sprawia,

że na stosunkowo małej przestrzeni możemy doświadczyć wrażeń, smaków i widoków, których doświadczenie w każdym innym miejscu zajęłoby nam znacznie więcej czasu, lub było niemożliwe.

Magdalena Gimbut

Literatura

Ávila de Azevedo, R. *A influência da cultura portuguesa em Macau*. Instituto de Cultura Portuguesa, Lisboa 1984.

Boxer, Ch. R. *Fidalgos in the Far East 1550-1770*. Oxford University Press, Oxford 1968.

Macau Temple Tours. Direcção Dos Serviços de Turismo Macao Government Tourism Office, Macao 2017.

Zhidong, Hao. *Macau – History and society*. Hong Kong University Press, Hong Kong 2011.

